

KUML 2001

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

Register 1981-2000

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Tingenes tavshed – tingenes tale

Om forholdet til fund før og nu

Af ANNE KATRINE GJERLØFF

“Arkæologi er Videnskaben om den fjernere og nærmere Fortids Oldsager og Mindesmærker”

Salmonsens Konversationsleksikon, bd. 2, 1915

“Arkæologi, det fag, der på grundlag af materielle levn beskriver menneskets historie fra de ældste tider”

Den Store Danske Encyklopædi, bd.1, 1994

De to ovenstående sætninger repræsenterer to definitioner af arkæologien fra hver sin ende af 1900-tallet. Hvor Salmonsens leksikon definerer arkæologi som “faget om oldsager” – viden om oldsager er fagets mål, definerer Encyklopædien i stedet faget som et historisk fag – fagets mål er viden om menneskets historie, genstandene er blot dets middel.

Hvor forskellige de to definitioner end er i deres beskrivelse af arkæologiens mål og midler, er de dog helt enige om, at det, der kendetegner arkæologien frem for andre fag, er beskæftigelsen med genstandene, oldsagerne, de materielle levn – eller hvad man ellers på et givent tidspunkt har foretrukket at kalde de ting, der stammer fra fortiden, og som arkæologerne bruger som kilder.

Som de to citater viser, har arkæologien i de sidste 100 år støt bevæget sig fra at være en rent udgravende og beskrivende praktisk videnskab til også at være et bevidst fortællende og fortolkende fag, der i høj grad bliver influeret af samme videnskabsteoretiske strømninger som andre humanistiske fag. I samme grad som arkæologerne har erkendt, at deres virke er fortolkende, har de også opdaget, at det kan og skal være formidlende. Få andre videnskaber har som arkæologien et populariserende og fortællende potentiale – TV-udsendelser, udstillinger, populærvidenskabelige tidsskrifter og ikke mindst fiktion i film, tegneserier og romaner viser arkæologens arbejde som en spændende skattejagt, fortidens mysterier dukker frem og bliver løst ved hjælp af arkæologens vedholdende indsats og dybe indblik. Genren spænder bredt fra Søren Ryge Petersen i en jysk skaldynge til Harrison Ford i den Hellige Grals hule.

En af de ting, der har gjort arkæologien så populær, er formodentlig netop genstandene. Ting fra fortiden er meget mere konkrete og blivende end skrifter og ord. Ordene i sig selv er overleveret igen og igen, de tekster man ser, er normalt ikke det oprindelige pergament, men blot en oversættelse eller nyudgivelse. I modsætning hertil har genstandene været fysisk til stede i den oldtid, de vidner om, og de indgyder derfor en fornemmelse af historiens tilstedeværelse på en helt anden måde end tekster – man kan aldrig høre Gorm den Gamle tale, men man kan i det mindste se noget, han angiveligt har rørt ved. Genstandene giver betragteren en forbindelse til fortidens mennesker – både de kendte og de unavngivne.¹ Tingene er således ikke blot arkæologiens arbejdsredskaber og kilder, men også det element der gør arkæologien synlig og tiltrækkende for offentligheden.

Denne særstilling, som kildernes materielle karakter har givet arkæologien i både arbejdsmetoder og popularitet, gør det relevant at undersøge, hvorledes genstandene blev opfattet i den periode, hvor arkæologien opstod og udvikledes som fag. Hvordan kunne det gå til, at fortidens levn blev så centrale, at der udvikledes en videnskab helliget undersøgelsen af dem? Og hvorfor blev dette fag ikke en del af en allerede eksisterende historievidenskab?

I denne artikel skal der fremhæves nogle temaer i det syn, man havde på det danske arkæologiske genstandsmateriale i perioden ca. 1750-1900. Temaerne er genstandene som vidner om nationalitet og identitet, genstandene som bærere af fortidens ægte ånd og frigørelsen af genstandenes vidnesbyrd fra oldskrifternes ord.

Nationens monumenter

Sidste del af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet markerede begyndelsen til udviklingen af en arkæologisk metode. Selv om periodens oldforskere – antikvarerne – havde indsamling og beskrivelse af genstande som deres egentlige mål, kan der både findes eksempler på oldtidshistoriske værker, hvor genstandene spiller en kulturhistorisk rolle og på en omfattende og direkte udnyttelse af oldtidens genstande i nationalt identitetsskabende opstillinger.

Antikvarerne – primært lærde mænd som præster, lærere og embedsmænd – havde indsamling af oldsager som hobby.² Det var ikke nødvendigvis særlig vigtigt, at det var oldsager, der samledes – i slutningen af 1700-tallet var bl.a. konkyliesamlinger og instrumentsamlinger også et yndet tidsfordriv.³ Men selvom samlingerne kunne være betinget af mode, var der også forskere, der udnyttede oldsagernes udsagnskraft om oldtiden, men bestemt ikke ligesom nutidens arkæologer. Man havde in-

Fig. 1. Da Trogillius Arnkiel i 1702 udgav bogen Cimbrische Heyden-Religion, illustrerede han hedensk religion med eksempler fra det lange guldhorn, der blev fundet i Gallehus i 1639. Her ses en præstinde, der offerer et menneske samt en cimbrisk præst og præstinde. – Det Kongelige Bibliotek.

When in 1702 Trogillius Arnkiel published his “Cimbrische Heyden-Religion”, he used the depictions on the golden horn found at Gallehus in 1639 to illustrate pagan religion. Here are a priestess sacrificing a human being, and a Cimbrer priest and priestess.

gen fornemmelse af oldsagernes alder – man formodede, at alle fund stammede fra samme perioder og kulturer, som man også kendte til fra skriftlige kilder. Således blev de skriftlige kilder den langt vigtigste kilde til oldtidens historie og også den vigtigste kilde til fortolkning af de oldsager, som man ikke var i stand til at datere på anden vis. Et typisk eksempel på denne arbejdsangang er præsten Trogillus Arnkiels to store værker om hedenske religioner (fig.1). Som direkte illustration til religiøse kimbriske skikke med bl.a. menneskeofringer brugte Arnkiel omtegnede illustrationer fra det store guldhorn.⁴

Antikvarismen levede ikke plads til, at genstandene kunne bruges som kilder i sig selv – deres tolkning var til stadighed underlagt og betinget af de skriftlige kilders beretninger. Desuden var der mange kildetyper, som man endnu ikke var klar over, om var menneskeskabte eller naturfænomener. Det medførte naturligvis resultater, som virker latterlige med den

moderne kronologi og anti-overtro som målestok – for eksempel de mange forskellige tolkninger af stenøkser. Stenøkserne kunne enten ses som delvist uforklarlige naturfænomener – som former skabt af tordenvejr og damp, som skabt af overnaturlige væsner, eller – udfra oldskrifterne – som symbol for Edda-guden Thors hammer.⁵ En lignende tolkning var megalitgravene udsat for: de blev enten tilskrevet jætter – deraf navnet jættestue eller kæmpehøj – eller opfattet som forskellige sagnkongers gravmonumenter (fig. 2).⁶ Genstandstolkningens fundering i de skriftlige kilder er helt central for de tidligste antikvariske og arkæologiske arbejder og ophørte først op gennem 1800-tallet, hvor C.J. Thomsen og J.J.A. Worsaae fremkom med alternativer, og især Worsaae kritiserede stærkt historikernes fortsættelse af denne praksis.

På trods af afhængigheden af de skriftlige kilder begyndte en praktisk arkæologisk metode så småt at dukke frem med omhyggelig udgravning,

Fig. 2. Indtil første halvdel af 1800-tallet var det en almindelig opfattelse, at megalitgrave var skabt af overnaturlige væsener som jætter og kæmper – deraf navnene jættestuer og kæmpehøje. Billedet viser jætter og alfer, der bygger en stortstensgrav. – Tegning af John Picardt 1660. (Efter Tanderup og Ebbesen 1979, s. 55).

Until the first half of the 19th century it was a common belief that megalith graves were created by supernatural beings – hence the names “giant’s mounds” or “giant’s chambers”. The picture shows giants and elves building a megalith grave.

datering og formålsbestemmelse af genstandene. Desuden kunne man, med hjælp fra de skriftlige kilder, formulere relative kronologier baseret på gravskik, genstandenes materiale og menneskenes levevilkår.⁷

Hvor famlende arkæologien end var overfor de materielle kilder i slutningen af 1700-tallet, var der ingen tvivl om, at genstandene tillagdes en særlig national værdi. Store fund og gravhøje kunne vise et folks eller en konges tilstedeværelse i et område i oldtiden, og med naturrettens instinktive opfattelse af “jo ældre, jo mere ret” fik de ældste historiske kilder – deriblandt oldsagerne – et vigtigt magtbekræftende potentiale. Desuden kunne historien i sig selv være en kilde til national stolthed og levere eksempler til efterfølgelse. Manifestationer af sammenhæng mellem historie, oldsager og nationalitet ses primært i monumenter og anlæg fra perioden ca. 1750-1800.

Et af de anlæg, hvor koblingen er tydeligst, er Jægerspris mindepark og den nærliggende Julianehøj.⁸ Julianehøj blev udgravet i 1776 af arveprins Frederik og O. Høeg-Guldberg, der helt i tidens ånd opfattede højen som en gammel dansk konges gravsted – dvs. at den danske kongeslægt kunne knyttes til Jægerspris helt tilbage i oldtiden – og højen blev omdannet til et monument over dette. Der blev anlagt terrasser med mindsten over danske sagnkonger, på toppen blev anbragt en original norsk runesten, og ved indgangen til gravkammeret blev sat en indskrift, der ærede Frederiks mor Juliane. Monumentet var således en hyldest til den eksisterende politiske orden, hvor oldtidslevnene – runesten og gravhøj – ved deres ælde skulle symbolisere og stadfæste denne ordens historiske legitimitet. I Jægerspris slotspark tæt ved højen blev fra 1776 ligeledes opstillet en række monumenter over personer, der var blevet beskrevet i Ove Mallings *Store og Gode Handlinger af Danske, Norske og Holsteinere* fra 1777 og hvis dyder blev skønnet efterlignelsesværdige (fig. 3). Anlægget er bemærkelsesværdigt i sin sammenkobling af kongemagtens legitimitet og borgerdydernes eviggyldighed – begge repræsenteret ved historiske eksempler og oldsager.⁹

Et lignende offentligt tilgængeligt anlæg blev anlagt fra 1750'erne i Ledreborg slotspark.¹⁰ En række monumenter og indskrifter mindede om vigtige personer, folkeslag og begivenheder – især de der vidnede om dansk storhed (fig. 4). Selvom parken ikke indeholdt decideret genbrug af ægte oldsager, blev der alligevel ved hjælp af skriftlige kilder skabt et direkte bånd til den danske oldtid. Herthadalen ved Ledreborg blev udpeget som det af Tacitus omtalte germanske religiøse centrum, og fra Saxo havde man beretninger om Lejrekongernes heltedåd og dyder.¹¹

Funktionen af disse anlæg var inspirationens. Ved at være nær mindet om oldtiden kunne man inspireres til at nå den samme storhed og danskhed, som oldtiden havde ejet. Målet var ikke som på moderne kulturhisto-

Fig. 3. I Jægerspris slotspark anlagdes omkring 1776 en mindelund for eksemplariske danske borgere. Her ses mindestenen for lægen Thomas C. Bartholin og hans søn antikvaren Thomas T. Bartholin. Bartholinernes virke er symboliseret ved en Asklepios-stav og en skriftrulle. – (Efter Lund 1976, s. 93).

The park of Jægerspris Castle was laid out around 1776 as a memorial grove. Here are memorials of exemplary Danes such as (here) Thomas C. Bartholin, a doctor, and his son, Thomas T. Bartholin, an antiquarian. An Asclepius' staff and a scroll symbolize their work.

riske museer at belære om almindelige menneskers liv og færden ud fra de efterladte genstande, men man kan overveje, om funktionen af særligt eksklusive oldtidsfund som Jellingstenen, Guldhornene og Solvognen ikke har samme nærmest irrationelle virkning nu om dage. Man imponeres af oldtiden via betragtning af dens genstande, og ligesom man i 1700-tallet nærrede ærefrygt, fordi genstande vidnede om en konge, knytter oldsagerne nu betragteren til oldtidens individer, om end de oftest er unavngivne. Men det er stadig de oldsager, der udmærker sig ved personidentifikation eller særlig fin forarbejdning eller værdi, der vies den største opmærksomhed.

Hen mod slutningen af 1700-tallet og i begyndelsen af 1800-tallet sås en stigende udnyttelse af oldtidshistoriske elementer i billedkunst, litteratur og teater. Kun sjældent skyldtes inspirationen dog oldtidens levn – teaterstykkers og poesis historier var typisk hentet fra Saxo og Eddaen – men i Abildgaards og Wiedewelts kunst ses lejlighedsvist afbildninger af oldnordiske scener, hvor inspirationen fra kendte fortidsminder og

Fig. 4. Fra 1752 lod J.L. Holstein opføre et nationalt anlæg – Academia peripathetica – i parken til Ledreborg. Man kunne vandre omkring i parken og møde statuer af Danmarkshistoriens fremtrædende personer og indskrifter til minde om store begivenheder. Billedet viser mindestøtten for Harald Blåtand fra ca. 1760. – Kunstakademiets Bibliotek.

From 1752, J.L. Holstein had a national park – the Academia peripathetica – landscaped at the manor of Ledreborg. People strolling in the garden would meet statues of the prominent persons of Danish history or inscriptions commemorating historic events. This is the memorial column of Harald Bluetooth, from c.1760.

oldsager er tydelig. For eksempel i Wiedewelts monument over de faldne i 1801-1802 på Holmens Kirkegård, der bl.a. består af en gravhøj, i Wiedewelts tegninger af nordiske guder – hvor Odin i baggrunden har Jellingstenen (fig. 5) – samt i Abildgaards mere vilde billeder af nordiske guder og oldnordiske sagn (fig. 6).¹²

I slutningen af 1700-tallet udvikledes således en konkret brug af oldtiden og dens levn til fremhævelse af nationens og kongemagtens ælde og storhed – dog med skiftende vægtning. Først i 1770'erne begynder kunstens

Fig. 5. I 1770'erne og 80'erne udførte Johannes Wiedewelt en række tegninger af de nordiske sagnguder. Denne tegning af Odin er blevet til ud fra den samtidige historiker Suhms beskrivelser af den danske oldtid. Suhm opfattede Odin som en historisk person, der bl.a. havde indført jernet til Danmark. Skjoldet i baggrunden er inspireret af den store Jellingsten. – Kunstakademiets Bibliotek.

In the 1770s and 1780s, Johannes Wiedewelt executed a number of drawings depicting Nordic legendary gods. This Odin drawing was made according to the contemporary historian Suhm's descriptions of the Danish past. Suhm saw Odin as a historic person, who had – among other things – introduced iron into Denmark. The shield at the back was inspired by the large Jelling Stone.

nationale manifestationer at fremhæve oldtiden i sig selv – tidligere var det primært kongemagten, der stod i centrum. Hvor oldtiden før blev opfattet som et primitivt stade, hvorfra man havde bevæget sig op, blev den efterhånden til et mønstereksempel på en tid, hvor nationalitetsfølelsen og borgerdyderne var oprindelige og stærke. Oldtiden var derfor noget ophøjet, som man i samtiden kunne håbe at efterligne. Denne glorificering af oldtiden blev grundlaget for romantikkens tilbedelse af oldsagerne som tidligt og stærkest ses i Oehlenschlägers digt om *Guldhornene*.

Fig. 6. Maleren Nikolai Abildgaards opfattelse af sagnuden Thor fra ca. 1780. Tegningen har modsat Wiedewelts gude-tegninger ikke et klassicistisk præg, men giver i stedet indtryk af oldtidens mennesker (og guder) som vilde og primitive. – Århus Kunstmuseum. Foto: Poul Pedersen.

This is how the painter Nikolaj Abildgaard perceived the legendary Thor in c.1780. As opposed to the god drawings by Wiedewelt this drawing has no classicist look. Instead it gives the impression that humans (and gods) of the antiquity were wild and primitive.

Fra udtryk til indtryk

Fra 1700-tallets udnyttelse af oldsagerne, der gerne indbefattede flytning og ændring af f.eks. sten og gravhøje, bevægede man sig i starten af 1800-tallet hen imod en større ærbødighed for levnene. En af årsagerne til denne øgede respekt var formodentlig en stigende fornemmelse for, at oldsagerne var fra ældre perioder end oldskrifterne, og at man i oldsagerne ikke kun så bilag til oldskrifterne, men også levn fra en hel anden tid, der ikke havde efterladt sig andre vidnesbyrd. Oldsagerne fik således en videnskabelig værdi i sig selv. Desuden havde man udfra oldskrifterne konkluderet, at den ægte danskhed var den oprindelige danskhed – dvs. at oldsagerne ikke blot var de eneste kilder, man ejede til den ældste historie, men at det var også de eneste kilder, man havde til, hvad der var egentlig dansk! Genstandene i sig selv blev identitetsskabende – knyttede danskerne til deres hjemstavn og bar i sig mindet om den ægte danske ånd (fig. 7).

Fig. 7. I første halvdel af 1800-tallet var det romantiske landskab et yndet motiv for guldaldermalerne. Fortidsminder – og især kæmpehøje – var et udbredt motiv, der forenede kultur og natur og understregede den danske histories ælde og dens nære tilknytning til det fysiske landskab. En af de guldaldermalere, der hyppigst brugte fortidsminderne i sine billeder var Johan Thomas Lundbye. Her ses billedet “Aftenlandskab med Får på en Kæmpehøj” fra 1845. – Statens Museum for Kunst. Foto: Hans Petersen.

The romantic landscape was a popular subject of the Golden Age painting during the first half of the 19th century. Relics of the past – barrows or “giant’s mounts” – were a widespread motif, which united culture and nature and stressed the old age of the Danish history and its close affiliation to the physical landscape. One of the Golden Age painters who often depicted antique monuments was Johan Thomas Lundbye. This painting, “Evening landscape with sheep on a barrow” dates from 1845.

En af de stærkeste repræsentanter for denne tankegang var Christian Molbech.¹³ I 1816 udgav han en artikel, hvori han tydeligt giver udtryk for genstandenes og oldtidsforskningens værdi og gensidige berettigelse. Det er ånden, der driver værket for Molbech, ånden som findes indkapslet i levnene: “*Aanden, hyllet i en sandelig Form, de forsvundne Tiders og Menneskeslægtens Aand, der taler igennem det legemlige Øie til vor indre Sands*”. Ånden indgiver oldforskeren en sådan vækkelse, at han som ved “*et Trylleslag*” forstår sammenhængen i oldtidshistorien, selvom kilderne ikke i sig selv giver vidnesbyrd derom. Oldsagerne har værdi “*som Reliquier af Tiden*”, og det er oldtidsstudiets opgave at studere disse relikvier, men fagets mål er ikke blot beskrivelser og optegnelser: “*vist er det, at om ikke en Høiere Aand, end den blot antiquariske besjæler et Studium, der synes de fleste så tørt og ufrugtbart; dersom ikke Religion, Historie, Poesi, Kiær-*

lighed til Fædreland og alt det hellige, give dets Gienstande et indvortes, ufor-gængeligt over den skrøbelige udvortes Form ophøiet Værd: da have neppe Nor-dens Oldgranskere noget at fremvise blandt dets Fortidslevninger, der fortjente den møisomme Flid, eller den levende Enthuisiasme”.¹⁴ Der er ikke tvivl om, at troen på en iboende metafysisk åndelighed ændrede synet på oldsagerne og ikke mindst på studiet af dem. Det fag, der ifølge Ludvig Holberg ikke “*var andet end ragen i Møddinger, og et Arbeide som man til Straf for Forseelse burte dømme visse Folk til, hvis der ikke fandtes saa mange, der frivilligen applicerede sig derpaa*”, fik med romantikken overdraget selve kil-den til folkets identitet.¹⁵ Hvor oldsagerne i 1700-tallet var et element, man kunne bruge som et praktisk udtryk for magthavernes historiske legitimitet, var det nu oldsagerne, der helt af sig selv kunne give betrag-teren et indtryk af fortidens danskhed og dermed af sin egen identitet.

At oldsagerne således blev tillagt værdi i sig selv, var helt afgørende for udviklingen af arkæologien og især for opbevaring af oldsagerne og fredning af fortidsminderne. Hvor forskernes arbejde i 1800-tallets be-gyndelse var helt i tråd med antikvarismens afhængighed af de skriftlige kilder, blev oldsagerne nu indsamlet, bevaret og udstillet – ikke fordi de var kilder til menneskers liv i en bestemt periode, men fordi man tillag-de dem en indre værdi som bærere af fortidens ægte ånd. Alligevel var det denne øgede indsamling og stigende respekt for oldsagerne, der førte til udviklingen af den moderne arkæologis metoder. Oldsagskommis-sionens arbejde for bevarelse af oldtidsminder og levn førte til oprettel-sen af Oldsagssamlingen, der siden skulle blive til Nationalmuseet.¹⁶ Det var ved nyopstillingen af denne samling i 1820’erne, at Oldsagskommis-sionens sekretær C.J. Thomsen gjorde de iagttagelser om de sluttede funds sammensætning og stratigrafiske rækkefølge, der i 1836 skulle føre til hans formulering af tre-periodesystemet. Systemets opdeling af sten-alder, bronzealder og jernalder er blevet kaldt “arkæologiens første para-digme”,¹⁷ og der er ikke tvivl om, at opdagelsen fik stor betydning. For første gang kunne arkæologerne nu udtale sig om oldsagernes indbyr-des forhold og datering uden at behøve de skriftlige kilder. Arkæologi-en kunne nu så småt bevæge sig bort fra antikvarismens beskrivelser og opstilling og benytte oldsagerne som kulturhistoriske kilder i sig selv.

Oldtidens ord – fortidens fund

Selv om der med tre-periodesystemet var lavet et stillads, som oldtidskul-turhistorien kunne bygges op af, blev oldsagerne stadig i høj grad tolket i lyset af skriftlige kilder. Fundene var stumme, men med oldskrifterne kunne man lægge dem ord i munden. Ganske som i 1700-tallet blev gravhøje tilskrevet sagnkonger og genstande tillagt navngivne ejere, men

i 1840'erne gjorde arkæologen J.J.A. Worsaae via en række enkeltsager op med denne tankegang. Her skal kort nævnes sagerne om Lyrskov hede, Dronning Gunhilds lig og Runamo-indskriften. Fælles for dem alle er, at Worsaae ved (arkæo)logiske argumenter og nærmest moderne historisk kildekritik afviste traditionelle sammenkoblinger mellem oldsager og historiske beretninger.

I artiklen *Undersøgelser af Gravhøje i Danmark* fra 1840 afviste Worsaae historikeren N.M. Petersens opfattelse af gravhøjene på Lejrskov mark som grave for de vendere, der tabte slaget på Lyrskov hede.¹⁸ Worsaae udgravede et par af højene og viste med tre-periodesystemet i hånden, at der var tale om brandgrave fra bronzetiden og ikke vendiske krigerbegravelser fra 1000-tallet – det viste bl.a. fraværet af jern i gravene og det faktum, at de kristne danske sejrherre næppe havde brændt og begravet venderne på hedensk vis.¹⁹

En anden sag, hvor Worsaae gjorde opmærksom på problemerne i at identificere arkæologiske fund med vidnesbyrd fra skriftlige kilder, var fejden om Dronning Gunhilds lig. Et moselig var i 1836 blevet identificeret som liget af den onde norske Dronning Gunhild, der var blevet lokket til Danmark af et falsk ægteskabslofte fra Harald Blåtand og derefter myrdet ved drukning (fig. 8).²⁰ Worsaae afviste alle historikernes argumenter om stednavne, ligets kostbare klædedragt, fortvivlede ansigtsudtryk og alder. Dels passede intet af det observerede med sagnet om Gunhild, dels var de fire kendte versioner af sagnet indbyrdes modsigende. Worsaae påpegede, at moselig ikke var ualmindelige fund, og at der ikke var nogen grund til at tro, at netop dette fund – eller nogle fund overhovedet – skulle kunne identificeres med historisk kendte personligheder.²¹

Generelt for Worsaaes kritik af historikernes metode var, at hvert oldsagsfund partout skulle gøres til noget særligt – f.eks. have tilhørt en konge. Denne tendens slørede det faktum, at oldsagerne for størstedelens vedkommende var levn fra dagligdags aktiviteter, og at det var komplet umuligt at tegne et mønster over fortidens menneskers liv, når enhver kilde skulle gøres til noget atypisk.

I sagen om Runamo afslørede Worsaae oldtidshistoriens ønsketænkning på endnu mere pinlig vis, idet han påviste, at en møjsommelig tydet runeindskrift, som skulle stamme fra Harald Hildetands hånd som et minde om Bråvallaslaget, i virkeligheden var naturlige revner i en klippe. Her var der ikke blot tale om ukritisk fejltolkning af en oldsag, men om en nationalpatriotisk ønsketænkning så stor, at man havde set et levn, hvor intet var.²² Følgen af Worsaaes fejder var en frigørelse af arkæologien fra oldskrifterne – genstandene var nu ikke længere blot bilag for en allerede fastlagt men fejlagtig historieskrivning. Worsaaes kritik bundede ikke kun i hans overlegne kendskab til fundmaterialet – han adskilte ikke blot sagnene fra oldsagerne, men han kritiserede sagnene i sig selv, og ry-

Fig. 8. Moseliget "Dronning Gunhild" blev fundet i Haraldskjær mose ved Vejle i 1835 og gav anledning til en længere fejde mellem J.J.A. Worsaae og N.M. Petersen. Moseliget inspirerede også tidens forfattere, og Dronning Gunhild optræder både i komedien "En spurv i træedans" af E. Hostrup og i digtet "Dronning Gunnild" af Steen St. Blicher. – Vejle Museum.

The body of "Queen Gunhild," which was found in the Haraldskjær Bog near Vejle in 1835, brought on a prolonged dispute between J.J. Worsaae and N.M. Pedersen. The bog body also inspired the authors of the time, and Queen Gunhild appears in both a comedy, "A sparrow in a crane dance" by E. Hostrup, and in the poem "Queen Gunhild" by Steen St. Blicher.

stede dermed hele grundlaget for den traditionelle oldtidshistorieskrivning: det var nu klart, at oldtidens historie ikke kunne og ikke måtte skrives ud fra langt senere skriftlige kilder.

Pudsigt nok ses denne tendens til at identificere og glorificere bestemte fund ofte i moderne populær fomidling af arkæologiske fund – udgraves en hal i Lejre er det nok kongernes, findes et stort vikingskib er det sikkert dét, der nævnes i oldskriftet. Spørgsmålet er, om det ikke er almenmenneskeligt at ville have navne og ansigter på fortidens mennesker – og da de eneste navne, vi normalt har, er heltes og kongers, bliver arkæologiens fund i høj grad royaliserede og sensationsorienterede. Dét der er offentligt interessant, er ikke rækker af ens genstande, det er det identificerede unika – Margretes gyldne kjole, Gorm den Gamles grav. Men som Sophus Müller i 1890'erne gjorde opmærksom på, er det ikke disse få kilder, der giver arkæologien dens største viden – det er den evige gentagelse, konstans og langsomme forandring i fundmaterialet, der skaber arkæologiens faste grundlag.²³

Selv om flere og flere autodidakte arkæologer fra 1800-tallets midte begyndte at beskæftige sig med oldsagerne som kilder til Nordens historie, var der stadig diskussion om, hvilken slags historie de vidnede om, og om den overhovedet kunne kaldes historie. Diskussionen skyldtes faghistorikernes definition af historie, og den skulle få afgørende betydning for udviklingen af arkæologien som et selvstændigt fag.

Den traditionelle udforskning af fortiden skete endnu på grundlag af skriftlige kilder – det havde arkæologien ikke ændret på. Erkendelsen af genstandenes ælde havde blot forsynet historien med et appendix – forhistorien – hvorfra der ikke kendtes skriftlige kilder. Historikerne kom i løbet af 1800-tallets midterste årtier til at udvikle en opfattelse af historien, som koncentreredes om individer, folkeslag og begivenheder – en identificeret historie hvor personer havde navne, folkeslag vandrede og slagmarker kunne placeres geografisk. Det kaldte historikerne selv for politisk historie i modsætning til kulturhistorien, som handlede om anonyme menneskers hverdag.

Ved begyndelsen af denne udvikling møder vi Molbech igen. Men denne gang er det en Molbech, der radikalt har ændret mening om oldtidens betydning for forståelsen af den danske folkesjæl. I sin iver for at identificere og navngive forhistoriske folkeslag var Molbech nået frem til, at Danmarks urbefolkning havde været keltere,²⁴ og dette ændrede afgørende hans syn på oldsagernes værdi: hvordan kunne de vidne om oprindelig dansk åndelighed, når det ikke var danskere, der havde brugt og fremstillet dem? Løsningen for Molbech var at finde sig et nyt spejl for den nationale identitet – den nyere historie. I fortalen til det første bind af *Historisk Tidsskrift* slog Molbech til lyd for, at historikerne nu vendte sig fra den fjerne dunkle fortid til senere perioder, man trods alt havde mere tilfælles med. Den nyere tids historie skal desuden være politisk historie – begivenhedernes historie.²⁵ Molbech henviste til, at oldtiden kunne arkæologerne og *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* tage sig af –

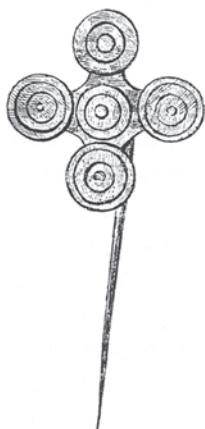
Fig. 9. På trods af de mange arkæologiske undersøgelser i slutningen af 1800-tallet vedblev forhistorien at være lukket land for mange historikere. Oldtiden kendtes kun fra genstande – ikke fra troværdige skriftlige kilder – og oldtiden var derfor bogstaveligt talt et hurtigt overstået kapitel i brede Danmarkshistorier. I Fabricius "Illustreret Danmarkshistorie" bestod gennemgangen af oldtiden af en mængde illustrationer og korte beskrivelser af oldsager. Side 14 om bronzealderen er et typisk eksempel. – (Efter Fabricius 1889, s. 14).

In spite of many archaeological investigations in the late 1800s, prehistory remained a secretive area to many historians. Antiquity was known only through its artefacts and not through any historical sources. It was therefore quickly over and done with in comprehensive histories of Denmark. In Fabricius' "Illustrated History of Denmark", prehistory was summarized in illustrations and short descriptions of artefacts. Page 14, which deals with the Bronze Age, is a typical example of this.

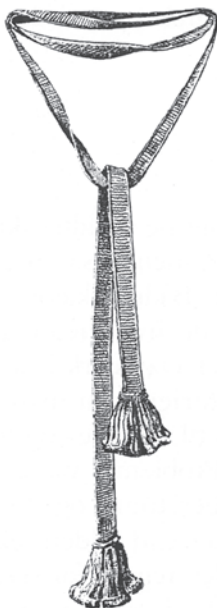
Bronceredskaberne, Øxer, Knive o. s. v. udmærke sig ikke ved noget særegent. Ejendommeligt er dog et Slags Redskab, den saakaldte **Paalstav**,

Fibula.

Naal.

Bælte.

Kvindedragt.

Hovedsmykke.

der ligesom **Celten** synes at være benyttet som Huggejern til at kløve Træ og Stene med og har været befæstet i et Skaft af Træ.

arkæologi var ikke historie, og udforskning af oldtiden var ikke længere historikernes opgave.

Med historikernes nye definition af historie kom oldtidshistorien i klemme. Worsaaes påvisninger af, at genstandene ikke kunne bringes sammen med skriftlige kilder eller bringe viden om historisk identificerbare personer og begivenheder, havde bevirket, at den eneste slags historie, der kunne skrives ud fra oldsagerne, var den kulturelle historie – netop den anonyme hverdagshistorie som historikerne ikke ville anerkende som ægte historie. I samspillet mellem oldsagernes løsrivelse fra teksterne og historikernes nye historiebegreb opstod den faglige adskillelse af arkæologi og historiefaget.²⁶

Tavshed og tale

Historikernes afvisning af oldsagerne skyldtes ikke kun, at de ikke vidnede om “rigtig” politisk historie, men også en grundlæggende metodisk mistro til ikke-skriftlige kilder. Både arkæologer og historikere havde svært ved at formulere en metode, hvormed man kunne vride oplysninger ud af de stumme oldsager. I Danmarkshistorier fra sidste halvdel af 1800-tallet optræder oldtidshistorien som mere eller mindre påklistrede afsnit om fund, før der springes til vikinge- og folkevandringstid studeret ud fra skriftlige kilder (fig. 9). Problemet var, at oldsagerne ikke ligesom skrifterne selv formulerede en beretning, og at forskerens tolkning af kilden opfattedes som mere usikker end kildens egne formuleringer – dvs. at stumme kilder automatisk blev regnet for suspekte, modsat de talende kilder, der jo af sig selv leverede de rigtige oplysninger. I denne tankegang lå en overbevisning om, at kilden selv videregav viden til forskeren – det var ikke forskeren, der skulle stille spørgsmål til kilden.

Historikere som N.M. Petersen og Caspar Paludan-Müller argumenterede i høj grad for, at oldsagernes udsagn måtte være underordnet de skriftlige kilders. Selv i tilfælde, hvor oldsager bar indskrift, blev disse opfattet som ting – ikke som tekst. N.M. Petersen ignorerede således den lille Jellingstens udsagn om, at Thyra døde før Gorm og fulgte Saxos udsagn om det modsatte.²⁷ Paludan-Müller hyldede runestenen for at være et af de få monumenter, der faktisk kunne afkræfte et sagn, men han overså ganske, at det ikke var stenen – oldsagen i sig selv – der blev brugt som kilde, men dens indskrift – teksten (fig. 10). For Paludan-Müller ville oldtidens stumme levn aldrig kunne blive anerkendt som historiske kilder, da de aldrig kunne give oplysninger om identificerede begivenheder og personer.²⁸

Modsat de traditionelle historikeres afhængighed af beretninger, var arkæologien ved at frigøre sig fuldstændigt fra oldskrifterne. Emancipa-

Fig. 10. Den lille Jellingstens vidnesbyrd var et yndet eksempel på oldtidens kildepotentiale for 1800-tallets arkæologer og historikere. Spørgsmålet var blot, om man kunne regne med indskriften, som modsat Saxo angiver, at Dronning Thyra døde før Kong Gorm den Gamle. Om end historikerne begyndte at acceptere indskriftens kildeværdi, var det dog indskriften og ikke stenen i sig selv, der blev betragtet som historisk kilde. – Foto: Nationalmuseet.

Between archaeologists and historians, the testimony of the small Jelling Stone was a popular example of the source potential of prehistory. However, the question was whether or not to take the inscription for granted, as it – as opposed to Saxo – states that Queen Thyra died before King Gorm. Although historians began to accept the source value of the inscription, it was the written message and not the stone that was considered a historical source.

tionen blev igangsat af Worsaae, men fuldendtes af adskillige arkæologers praktiske udgravningsarbejde og fortolkning af fund. Af bemærkelsesværdige arkæologiske fund og forskning i disse årtier kan nævnes Worsaaes og Japetus Steenstrups undersøgelser af køkkenmøddinger og diskussion om opdelingen af stenalderen i to underperioder, amtmand Vedels udgravninger af jernaldergravfelter på Bornholm, Conrad Engelhardts opdagelse af våbenofrene i Nydam og Vimose og Vilhelm Boyes studier af egekistegrave fra bronzealderen (fig. 11).²⁹ Jo flere og jo bedre beskrevne fundtyper, jo tydeligere blev den relative kronologi og indtrykket af oldtidens liv og fundmæssige variation. Man begyndte at kunne beskrive de arkæologiske perioders kulturhistorie – hvilke redskaber, gravskikke, smykker, våben og ornamentik der hørte til bestemte perioder og områder. Problemet var blot, at historikernes historiedefinition i høj grad smittede af på de arkæologiske tolkninger: for at fundene skulle kunne vidne om “rigtig” historie, skulle de kunne tilskrives et bestemt folk, en bestemt person eller en bestemt begivenhed. Denne tendens forfulgte arkæologien og var formodentlig en årsag til, at faget ved indgangen til 1900-tallet i meget høj grad var holdt op med at danne synteser og i stedet beskæftigede sig med indsamling og beskrivelser – kunne man ikke fortælle den “rigtige” historie, fortalte man ingen.

Central for udviklingen af en moderne arkæologisk metode og for udviklingen af en faglig bevidsthed var Sophus Müller, der var elev af Worsaae og i 1892 blev direktør på Nationalmuseet. Hans *Vor Oldtid* fra 1897 var den første samlede oversigt over oldtidshistorien funderet på materielle kilder siden Worsaaes *Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhøie* fra 1843.

Müller formulerede den arkæologiske metode i enkle logiske regler, der bl.a. understregede faren ved forudindtagede teorier og falske analogier i “*Slutning efter Lighed*” og slog fast, at for arkæologien er iagttagelsen af fundene og deres indbyrdes forhold det helt centrale, samt at fundomstændigheder og kontekst i lige så høj grad var en kilde som fundene selv – en udgravning var en destruktion af disse kilder, der derfor nøje måtte registreres.³⁰

I slutningen af 1800-tallet udviklede historikeren Kristian Erslev ligeledes en række metodiske teknikker for historiefaget.³¹ Erslev var formodentlig inspireret af Müller og skelnede i sit kildebegreb overhovedet ikke mellem skriftlige og materielle kilder. For Erslev var kildens karakter ikke afhængig af dens fremtoning, men af hvordan og til hvad man brugte den. Han skelnede mellem levn og beretning – levnet er kilden i sig selv, beretningen er de oplysninger, den på anden måde overbringer i tegninger, symboler eller tekst. Det er således klart, at Erslev opfattede genstande som historiske kilder – de kunne blot normalt kun bruges til levnsslutninger, som Erslev i øvrigt opfattede som de sikreste, da det kun var i be-

Fig. 11. Wilhelm Boyes samlede beskrivelse af bronzealderens egekistegrave er et eksempel på kvaliteten og omfanget af de arkæologiske undersøgelser fra 1800-tallets sidste halvdel. Hovedvægten var lagt på udgravning og omhyggelig registrering af fundforhold og oldsager. Figuren viser A.P. Madsens tegning af genstande fra Trindhøj ved Jelling. – (Efter Boye 1896 (1996), tavle XXI).

Wilhelm Boye's complete description of the oak coffins from the Bronze Age is an example of the quality and size of the archaeological excavations from the latter half of the 19th century. The figure shows A.P. Madsen's drawing of artefacts found in the Trindhøj mound near Jelling.

retningen, der fandtes en vildledende tendens. Erslevs kildeopfattelse kan stadig bruges til en afklaring i en diskussion om eventuelle forskelle på ting og tekster.

Den diskussion, som foregik mellem historikere og arkæologer fra 1800-tallets midte, ligner i høj grad den diskussion, der er foregået mellem historikere og arkæologer de sidste 30 år. Diskussionen handler om, om der er en kvalitativ forskel på skriftlige og materielle kilder. Historikerne har i forbløffende høj grad indtaget et næsten 1800-talsagtigt synspunkt: at de materielle kilder ikke kan fortælle historie – at de er stumme om begivenheder og menneskers tanker. Arkæologi er ofte blevet betragtet som en lettere uhygiejnisk hjælpedisciplin.

Arkæologerne har reageret med en stejl argumentation om deres kilders overlegne sandhedsværdi: en genstand kan ikke lyve.³² Heri har arkæologerne ret, men det gælder for alle slags kilder, så længe man ser på dem som levn.³³ Selv en løgnagtig og forfalsket kilde er et sandt levn om sin egen ophavssituation. Sandhedsbegrebet og fraværet af tendens er således ikke noget, der giver de materielle kilder en særstatus overfor de skriftlige kilder, og spørgsmålet er, om ikke arkæologien skaber et problem for sig selv ved at insistere på sine kilders "sandhed". Hvor meget kan man sige om en genstand, før man fortolker den? Er udnævnelsen af en flinteflække til en kniv ikke allerede at gå ud over, hvad kilden siger i sig selv?

Pointen er, at for at kunne argumentere for en kildes sandhed må man lade kilden stå helt alene, uden fortolkning, uden sammenligning, uden at indgå i en analyse og en historie. Dvs. at en villet sand kilde i virkeligheden er en uinteressant og ubrugelig kilde. Det er arkæologernes tolkning og fornemmelse for genstandsmaterialet, der er det centrale i den moderne arkæologi – det er dem, der skriver historien og bevirker, at nutidens arkæologi ikke blot er en indsamlede antikvarisme. Men det er også udnyttelsen af kilden, der tilintetgør genstandenes påståede sandhed. Det særlige ved arkæologi er ikke, at genstandene taler sandhed, men at de ikke taler og derfor i langt højere grad end skriftlige kilder behøver arkæologernes fortolkning.

Det er også en af grundene til, at genstandene skal bevares: vi føler en ærefrygt overfor den ægte genstand. Vi er ikke – eller vil ihvertfald ikke helt indrømme det – som Molbech til fals for genstandens åndelighed, men vi ved, at det ikke er sikkert, at vi har hørt alt, hvad den kan sige. En anden arkæolog på et andet tidspunkt kan med sin helt anderledes baggrund måske se noget ganske andet i genstanden, end vi kan. Det gælder også for skriftlige kilder, men da er det ordene, der skal bevares – ikke nødvendigvis det gulnede papir – men genstandene har ingen formuleret beretning, de har kun sig selv, en kopi kan aldrig give den samme viden (fig. 12).

Fig. 12. Guldhornene blev i 1802 stjålet og omsmeltet. Figuren viser rekonstruktionen, som skabtes ud fra tegninger af de oprindelige horn. Med ødelæggelsen af guldhornene destrueredes den danske ånd, som efter samtidens opfattelse fandtes i oldsager og fremprovokerede Oehlenschlägers digt om tabet af hornene. Ud fra en moderne opfattelse af oldsagers kildeværdi er rekonstruktionerne og tegningerne alligevel værdifulde. Rekonstruktionerne er et levn fra deres egen tid, beskrivelserne er en beretning om hvorledes, man mente, hornene så ud. – Foto: Nationalmuseet.

The gold horns were stolen and melted in 1802. The figure shows a reconstruction based on drawings of the original horn. The destruction of the gold horns also destroyed the Danish spirit, which according to contemporary belief was contained in artefacts. It provoked Oehlenschläger to write a poem about the loss of the horns. From a modern conception of the source value in artefacts, the reconstruction drawings are valuable. The reconstructions are remnants of their own time, and the descriptions are an account of the contemporary interpretation of the horns' appearance.

Denne betragtning har betydning for både udgravnings-, bevarings- og publiceringsarbejdet i nutidens arkæologi, men den betyder også, at arkæologerne ikke skal være bange for at komme til at sætte deres kilders sandhed på spil. Som illustreret af de to startcitater har den moderne arkæologi bevæget sig væk fra ren genstandsbeskrivelse til en udnyttelse af genstandene som kilder til fortidens liv, og derfor må man tage chancen og tolke levnene – og via tolkningerne lade dem tale. En holden fast i et forældet kildesandhedsbegreb forplumrer ikke blot forholdet til andre historiske videnskaber, men gør også selve arkæologien stum. Hvis genstandene i sig selv bliver målet, er de tavse, hvis de er midlet, kan de tale.

NOTER

- 1 Mordhorst 2001.
- 2 Tanderup og Ebbesen 1979; Momigliano 1950.
- 3 Tapdrup 2000; Vedelsby 2000.
- 4 Axboe 1979; Langkjær 1995.
- 5 Daniel 1962, 38f; Petersen 1938, 19f; Adamsen & Nielsen 1995, 30, 44, 58, 139; Thorlacius 1802.
- 6 Nielsen 1987, 9f, 35f; Adamsen & Nielsen 1995, 39, 61, 79, 139.
- 7 Tanderup og Ebbesen 1979; Klindt-Jensen 1975; Nielsen 1987.
- 8 Thorsen 1985; Lund 1976.
- 9 Lund 1976.
- 10 Lund 1964; Nielsen 1990.
- 11 Anchersen 1745.
- 12 Kryger 1991; Kolstrup 1995.
- 13 Mordhorst 2001.
- 14 Molbech 1816, 321, 335ff.
- 15 Holberg 1943, Libri III, epigram 91.
- 16 Jensen 1992; Nielsen 1987.
- 17 Rodden 1981.
- 18 Petersen 1838, 15.
- 19 Worsaae 1840.
- 20 Petersen 1836b.
- 21 Worsaae 1842; Worsaae 1843.
- 22 Worsaae 1844.
- 23 Müller 1897, 693.
- 24 Molbech 1837; Molbech 1844.
- 25 Molbech 1840, 37.
- 26 Gjerløff 1999a.
- 27 Petersen 1836a, 40, 133.
- 28 Paludan-Müller 1875; Paludan-Müller 1991, 39, 48.
- 29 Boye 1896; Lyngstrøm 1989; Petersen 1938; Petersen 1995.
- 30 Müller 1884; Müller 1897, s.690ff.
- 31 Erslev 1891; Erslev 1911.
- 32 Hindenburg 1859, 5; Jensen 1973, 117; Ebbesen 1981, 163; Randsborg 1992, 64.
- 33 Gjerløff 1999b.

LITTERATUR

- Adamsen, C. & V. Nielsen 1995 (red.): *Danske Præsters Indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807, Syd- og Midtjylland*. Højbjerg.
- Anchersen, H.P. 1745: *Herthadal ved Leyre i Siælland og det gamle Danmark 150 Aar før og efter Christi Fødsel*. København.
- Axboe, M. 1979: Ukendte guldhorn. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1979.
- Boye, Vilhelm 1896: *Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark*. København.
- Daniel, G. 1964: *The Idea of Prehistory*. London.
- Ebbesen, K. 1981: Indledning til en arkæologisk kildekritik. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1981.
- Erslev, Kristian 1891: C. Paludan-Müllers Theori om Sagnkritikkens Methode. *Historisk Tidsskrift*, 6. rk., 3. bd., 1891-92.
- Erslev, Kristian 1911: *Historisk Teknik*. København.
- Fabricius, A.K. 1889: *Illustreret Danmarks Historie for Folket*. Odense.
- Gjerløff, Anne Katrine 1999a: Syn for sagn. Dansk arkæologi og historie i 1900-tallet. *Historisk Tidsskrift*, hæfte 2, 1999.
- Gjerløff, Anne Katrine 1999b: Løgn og levn – arkæologi og det historiske kildebegreb. *Arkæologisk Forum*, nr. 1, 1999.

- Hindenburg, Thomas 1859: *Bidrag til den danske Archæologis Historie*. København.
- Holberg, Ludvig 1943: librii III, epigram 91. F.J. Billeskov Jansen (udg.) *Moralske Tanker*. København.
- Jensen, Jørgen 1973: Arkæologi og Historie, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1973.
- Jensen, Jørgen 1992: *Thomsens Museum*. København.
- Klindt-Jensen, Ole 1975: *A History of Scandinavian Archaeology*. London.
- Kolstrup, Inger-Lise 1995: *Magi og Kunst*. Ebeltoft.
- Kryger, Karin 1991: Dansk identitet i nyklassicistisk kunst. Nationale tendenser og nationalt særpræg 1750-1800. Ole Feldbæk (red.): *Dansk Identitetshistorie 1*. København.
- Langkjær, Michael 1995: Jens Krafts "angenamme" blanding af mad og mumier – med nogle bemærkninger om "den flittige, men smagløse oldgransker Trogillus Arnkiel i Aabenraa". *Chaos* 23, 1995.
- Lund, Harald 1964: Akademiet på Ledreborg. *Kunstmuseets Årsskrift* 1964-65.
- Lund, Harald 1976: *Mindelunden i Jægerspris*. Jægerspris.
- Lyngstrøm, Henriette 1989: Lousgaard – éthundrede år efter J.A. Jørgensen og E. Vedel. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1989.
- Molbech, Chr. 1816: Brudstykker af en Afhandling om Historie og Oldkyndighed, især den nordiske (skreven 1810). *Athene* 6, april.
- Molbech, Chr. 1837: *Fortællinger og Skildringer af den danske Historie. 1. Deel: Det gamle Norden og Danmark*. København.
- Molbech, Chr. 1840: Om Historiens nationale Betydning og Behandling; om historiske Arbejder og Formaalene for en historisk Forening i Danmark. *Historisk Tidsskrift*, 1. rk., 1. bd., 1840.
- Molbech, Chr. 1844: Nogle Ord angaaende Celtiske Spor og Levninger i Norden, og navnlig i Danmark. *Historisk Tidsskrift*, 1. rk., 5. bd., 1844.
- Momigliano, A. 1950: Ancient History and the Antiquarian. A. Momigliano: *Studies in Historiography*. London 1966.
- Mordhorst, Mads 2001: Kildernes magi. *Fortid og Nutid* 2001 hæfte 2 (i trykken).
- Müller, Sophus 1884: Mindre Bidrag til den forhistoriske Arkæologis Metode. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1884.
- Müller, Sophus 1897: *Vor Oldtid*. København.
- Nielsen, I. 1987 (red.): *Bevar din arv*. København.
- Nielsen, V. 1990: Academia Peripathetica. Den historiske rundgang i Lejre. *Architectura* 12, 1990.
- Paludan-Müller, Caspar 1875: Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til Nordisk Historie. *Historisk Tidsskrift*, 4. rk., 5. bd., 1875-77.
- Paludan-Müller, Caspar 1991: Indledning til Historiens Studium. *Danske magasin* 8. rk., 6. bd., 1.-2. hæfte.
- Petersen, C. 1938: *Stenalder, Bronzealder, Jernalder. Bidrag til nordisk Arkæologis Litterærhistorie 1776-1865*. København.
- Petersen, N.M. 1836a: *Danmarks Historie i Hedenold*, bd. 2. København.
- Petersen, N.M. 1836b: Udsigt over den norske Dronning Gundhildes Levnet. *Annaler for Nordisk Oldkyndighed*, 1836-37.
- Petersen, N.M. 1838: De danskes Tøge til Venden. *Annaler for Nordisk Oldkyndighed*, 1838-39.
- Petersen, P. 1995: *Nydum Offermose*. København.
- Randsborg, K. 1992: *Archaeology and the Man-made Material Reality*. Aarhus.
- Rodden, J. 1981: The Development of the Three Age System: Archaeology's first paradigm. G. Daniel (red.): *Towards a History of Archaeology*. London.
- Tanderup, R. & K. Ebbesen 1979: *Forhistoriens Historie*. Højbjerg.
- Tapdrup, Jan 2000: Kampen om naturen. Mogens Bencard (red.): *Krydsfelt. Ånd og natur i Guldalderen*. København.
- Thorlacius, S. 1802: Noget om Thor og hans Hammer, de dermed beslægtede ældste Vaaben, samt de saakaldte Stridshamre, Offerknive og Tordenkilder, som findes i Gravhøje. *Skandinavisk Museum*, hæfte 4-5, 1802.
- Thorsen, S. 1985: Julianehej. Lidt om den arkæologiske undersøgelse af et politisk monument i græstørv og marmor. *Fortidsminder 1985, Antikvariske studier* 7.
- Vedelsby, Annie 2000: Christian VIII's konkyliesamling. Mogens Bencard (red.): *Krydsfelt. Ånd og natur i Guldalderen*. København.

- Worsaae, J.J.A. 1840: Undersøgelser af Gravhøie i Danmark. *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1840.
- Worsaae, J.J.A. 1842: Hvorvidt man kan antage at det i Haraldskiærsmosen (1835) opgravede Liiger den norske Dronning Gundhildes?. *Historisk Tidsskrift*, 1. rk., 3. bd, 1842.
- Worsaae, J.J.A. 1843: Endnu nogle Bemærkninger angaaende den norske Dronning Gundhildes formentlig opdagede Liig. *Historisk Tidsskrift*, 1. rk., 4. bd., 1843.
- Worsaae, J.J.A. 1844: *Runamo og Braavallaslaget. Et Bidrag til ætneologisk Kritik*. København.

SUMMARY

The silence of the artefacts?

The traditional division between archaeology and history is created by the sources of the disciplines. Archaeology is normally defined by the material sources – the artefacts – and history by the focus on written sources. The article gives an introduction to the changing conception of artefacts and to the historians' and archaeologists' relation to the material sources.

In the 18th century, the collection and description of artefacts was the main goal for the scholars, or antiquarians (fig. 1). In the second half of the century it became common to use the ancient monuments and artefacts in art and in complex combinations as national monuments and landscape gardens (fig. 3–6). The function of the monuments was to emphasise the antiquity of the royal power and the king's right and relationship to the nation. In the 19th century art became more romantic – as did the interpretations of the artefacts. Now the Danish people and the “true Danish spirit” made the artefacts valuable (fig. 7).

Until the middle of the 19th century it was believed that the prehistoric artefacts were in fact “historic” – that they belonged to the same period as the Old Norse writings. The artefacts were considered temporary with the writings of Saxo and the Icelandic manuscripts and the interpretation of the artefacts relied heavily on written sources. Also artefacts were often ascribed to supernatural beings such as giants and elves (fig. 2). From 1820 onwards, C.J. Thomsen developed an independent archaeological method according to which the artefacts

were sources in their own right, and they were slowly accepted as the most reliable evidence of the distant past (fig 8–11). This development was partly caused by J.J.A. Worsaae's critique of the traditional historical approach, which led to misinterpretations of mounds and artefacts.

This new interpretation of the material sources put archaeology and history in opposition to each other. The cultural history of the archaeologist written on basis of “speechless” sources conflicted with the political history of the historians dealing with great men and central events. As a result of these conflicting definitions of history the disciplines separated.

This conflict is still evident in the disciplines' attitude to each other. However, the postulated difference in the nature of written and material sources is untenable from the traditional viewpoint of a source as remnant or report (fig. 12). This definition of sources was created by Kristian Erslev in the late 19th century and can still be used when dealing with the apparent differences between archaeology and history. The article concludes that when archaeologists try to emphasise the truth of their sources, they are making a mistake. The fact that the artefacts are speechless, e.g. have no formulated report – does not make them true. The central question is the way the scientists interpret the sources, since no source ever speaks for itself.

Anne Katrine Gjerløff
The Department of History
Copenhagen University